

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

БАЛИНСЬКА ОЛЬГА МИХАЙЛІВНА

УДК 340.12 (043.3)

СЕМІОТИКА ПРАВА
ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА

Спеціальність 12.00.12 – філософія права

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент НАПрН України
ГРИЩУК Віктор Климович,
Львівський державний університет внутрішніх
справ, директор Навчально-наукового інституту
права, психології та економіки.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ЛЕМАК Василь Васильович,
Ужгородський національний університет,
перший проректор;

доктор юридичних наук, доцент
ВОВК Вікторія Миколаївна,
Національна академія внутрішніх справ, професор
кафедри філософії права та юридичної логіки;

доктор юридичних наук, доцент
РАБІНОВИЧ Сергій Петрович,
Львівський національний університет імені Івана
Франка, професор кафедри конституційного права.

Захист дисертації відбудеться 01 липня 2013 р. о 10-ій год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий 29 травня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кожна епоха розвитку людства пропонує свою концепцію праворозуміння. При цьому основним матеріалом формування та функціонування права у будь-яких концептуальних підходах була і залишається інформація, що надходить від суспільства як матеріал для правотворчості й, навпаки, від держави суб'єктам права – як інструмент врегулювання їхніх відносин. Основним засобом передачі цієї інформації є слово, хоча інформаційно насиченим є все навколо нас, а слова лише називають це, означають. І предмет, і окреме слово можуть стати знаковими для людини.

В епоху глобальної інформатизації людство розвивається у середовищі як загальній знаковій системі. Інформацію, що міститься у знаках, визнають важливою самостійною категорією. Ці знаки є інформаційними моделями речей, предметів, явищ, фактів, дій, подій, суб'єктів та об'єктів, які вони відтворюють. Такі інформаційні моделі застосовуються у найрізноманітніших екстралінгвістичних ситуаціях і сферах життєдіяльності людини. Однією зі сфер застосування таких інформаційних моделей є соціонормативний простір, зокрема правова дійсність як функціонально-семантичний знаковий сегмент цього простору, відтворений і водночас регульований правом. В основі створення та використання інформаційних моделей правової дійсності лежать особливі правові знакові конструкції, що виражають загальнозрозумілий знаковий (мовленнєвий, віртуальний і діяльнісний, прикладний) прояв юридичної практики. Ці правові конструкції потребують як теоретичного осмислення, так і практичного застосування з урахуванням того, що законодавство, яке передає всі необхідні суспільні вимоги, саме є такою знаковою системою.

Тому на даний час перед науковцями у сфері філософії права постала проблема осмислення та аналізу права як системи знакових конструкцій в інформаційному знаковому просторі, що відтворюють правові явища у правосвідомості та впливають на правову культуру соціальних суб'єктів і правопорядок у суспільстві, оскільки правосвідомість не тільки відображає об'єктивну правову дійсність, а й моделює її. Проте одна окрема наука не може розглядати всі проблеми знакової сутності права. Для цього необхідні спільні дослідження у сфері юридичних (правознавчих) досліджень та спеціальних наук, зокрема науки, що вивчає принципи виникнення та функціонування інформаційних знакових систем. Такою наукою є семіотика (від грец. *semeion* – знак).

Сучасні дослідники вважають, що семіотика є найбільш оформленою частиною нових системно-структурних досліджень, адже вона містить не

тільки формалізовану частину (абстрактна семіотика), а й широке поле спостереження за фактами, де розглядає всі явища культури як знакові системи і феномени мови (семіологія). Власне семіотика здатна виробити нові підходи до вивчення й зрозуміння універсальних знакових конструкцій, що лежать в основі інформаційних моделей як цілісних знакових систем, якими користується світове співтовариство і однією з яких є право.

Що стосується дослідження семіотики права, то можна вважати, що для цього є достатнє теоретичне підґрунтя. По-перше, в Україні видано низку перекладних праць європейських та американських учених, які дотично досліджували мову права (В. Беньямін, К. Бюлер, Т.А. Дейк, Ж. Піаже), розкривали анатомію і символічну сутність права (О. Гьофе, О. Лейст, Д. Ллойд, П. Рікер, Й.Г. Фіхте, Лон Л. Фуллер, Х.Л.А. Харт), виявляли різноманітні (психологічні, соціологічні, антропологічні, культурологічні, політичні та інші) аспекти функціонування знаків у соціумі (Дж. Бентам, П. Бергер, Ж. Бодріяр, М. Бронуен, Т. Лукман, Р. Феліцітас, Х.-Д. Кюблер, А. Менегетті, Ф. Нортроп), а також пропонували сприймати і розуміти соціальні феномени як сукупності текстів (К.Дж. Ванхузер, Г. Гадамер, М. Григар, Ж. Деріда, К. Льюїс, Б. Мейлер, Є. Пельц та інші). По-друге, семіотика стала одним із основних методологічних підходів у вивченні процесів формування та функціонування права українськими дослідниками (П. Балтаджи, А. Бернюков, Д. Бочаров, В. Вовк, Т. Дудаш, С. Зархіна, О. Мережко, О. Павлишин, Т. Подорожна, Г. Почепцов, П. Рабінович, В. Речицький, А. Токарська) та їх російськими колегами (О. Александров, Н. Бондарєва, А. Вавілова, Ю. Ващенко, І. Горячев І. Грязін, О. Дашин, І. Івановська, В. Іконнікова, Н. Ликова, І. Ломакіна, Г. Прокоф'єв, Ю. Румянцева, А. Саркісов, Д. Сизранцев, Н. Хабібуліна, І. Честнов та інші).

Однак дискусійними залишаються питання щодо концептуального розмежування напрямів семіотики. Наприклад, у контексті вивчення знаків розрізняють семіотику, семіологію, семіодинаміку, семіоніку та семіургію (М. Епштейн). Не вдаючись до глибокого аналізу нових напрямів, доцільно послуговуватися вже апробованими підходами, тому в дисертації використано семіотичний та семіологічний аналіз права. Але і в цій відносно усталеній сфері суперечливою є позиція російських науковців, які вважають семіотику права самостійною категорією загальної теорії (А. Саркісов), а не філософії права. Не можемо також однозначно погодитися з постмодерністами (Ф. Джеймісон, М. Лебедев та інші), які намагаються позбутися ідеї онтологічного взаємозв'язку означника з означуваним (об'єктом): навіть якщо між ними посередником виступає свідомість людини, все одно ці концепти мають спільне сутнісне закорінення. Є й інші

проблеми дискусійного характеру, але чимало таких, які науковці взагалі обійшли увагою.

Не вивченою, наприклад, залишається сама концепція семіотики права, яку беруть за основу в таких важливих сферах юридичної практики, як правотворчість, офіційне тлумачення, криміналістика, судочинство тощо. Тому є всі підстави говорити про потребу формування нового наукового напрямку – семіотики права як філософсько-правової парадигми, що здатна забезпечити дослідження права як системи специфічних функціонально зорієнтованих сигналів, кодів, знаків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у контексті тем науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) та «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433).

Мета і задачі дослідження. Мета роботи – створити цілісну філософсько-правову парадигму семіотики права як нового концептуального підходу до вивчення правової дійсності через її знакові системи. Відповідно до поставленої мети визначені основні завдання дисертації, зокрема:

- вивчити філософський зміст сигналу, коду, знаку як стійких семіотичних форм буття права;
- здійснити системно-структурний семіологічний аналіз правового знаку;
- виявити чинники соціального змісту права як інформаційної знакової конструкції;
- простежити семіоз¹ права як механізм виникнення, розвитку, функціонування та сприйняття правового знаку соціальними суб'єктами у процесі правотворення та правореалізації;
- визначити антропосеміотичні засади права, продемонструвавши, яким чином соціальний суб'єкт проявляється як творець правових знаків і знакова одиниця правової дійсності;
- з'ясувати статус і прикладний аспект застосування семіотичного методу й семіологічного аналізу в сучасному правознавстві;
- сконструювати поняття і сформулювати парадигмальні засади семіотики права як філософсько-правового напрямку.

---

¹ Від гр. *semiosis*, що українською відтворено без характерного закінчення *-is* (аналогічно, як у випадках із поняттями «генеза», що походить від лат. *genesis*, «патент» – від лат. *patentis*, «абат» – від лат. *abbatis*, «віза» – від лат. *visus*, «грифон» – від лат. *gryphus*, «період» – від гр. *periodus* та ін.).

Об'єкт дослідження – право і правова дійсність як системи соціальних знаків.

Предмет дослідження – семіотика права як сукупність філософських, загальнотеоретичних і метатеоретичних засад знакового підходу до правопізнання та праворозуміння.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження став *семіотичний підхід і семіологічний аналіз* у вивченні процесів творення та функціонування суспільних, у тому числі правових знаків і їх систем; *герменевтичний підхід*, що у поєднанні зі семіотикою (семіологією) принципово деконструє гносеологію і забезпечує інтерпретацію правової дійсності; *синергетичний підхід*, що забезпечив семіотику права механізмами спонтанного формування і збереження складних систем; *феноменологічний підхід* для вивчення механізму відтворення правової дійсності у правосвідомості соціального суб'єкта; *діяльнісний підхід*, що послужив методологічною основою для дослідження закономірностей виникнення та закріплення правових знаків і процесу їх руху в єдиному інформаційному полі; *функціональний підхід*, що дав можливість розглядати правовий знак як функціональне явище, органічно пов'язане з процесами самоорганізації та управління; *системний підхід*, що передбачає виокремлення додаткових складових процесу правопізнання – чинників знакового відтворення елементів правової дійсності та їх конституювання. Крім цього, використані такі *загальнонаукові методи*, як логічний (зокрема, прийоми аналізу і дискурс-аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, абстрагування тощо) та моделювання; *спеціальні методи* – соціологічний, лінгвістичний, психологічний, політологічний, а також методи природничих наук (біології та хімії – адаптовано до вивчення проблеми модифікації правових знаків); *приватні методи* – спеціально-юридичний, юридико-технічний, порівняльно-правовий. Причому вся методологічна основа застосована із дотриманням принципів всебічності, історизму, комплексності, професіоналізму, гласності, відповідності, системності, цілісності, ієрархічності, відображення, різноманітності, що дало можливість проаналізувати правові знакові конструкції як у парадигматичному (концептуальному), так і в синтагматичному (системному) аспектах, а отже, забезпечити достовірність отриманих результатів і висновків.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням права та правової дійсності як системи знаків, що дало підстави виокремити семіотику права як новий філософсько-правовий напрям, що концептуально охоплює всі основні філософські аспекти (онтологію, гносеологію, аксіологію, антропологію та праксеологію)

права як суспільного феномена, який створений і діє на основі функціонально зорієнтованих кодів, символів, знаків соціальної дійсності. Зокрема:

вперше одержано:

– розгорнуту концепцію семіотики права як філософсько-правової парадигми, що є поєднанням філософських, загальнотеоретичних і метатеоретичних основ вивчення права як системи знаків і знакових утворень соціальної дійсності із залученням для цього наявних знань із мовознавства, логіки, психології, соціології та інших наук з метою пояснення механізмів їх виникнення та функціонування у суспільстві;

– семіотичне трактування форм буття права (в діалектичному значенні, тобто як специфічний спосіб вираження його сутності) – сигналів, кодів, знаків правової дійсності, що наочно демонструють взаємозв'язок правового мислення і мови людини з її реальним оточенням;

– визначення правового знаку як емпіричного матеріального носія інформації, який суб'єкти правовідносин сприймають на чуттєвому рівні у процесі правової комунікації як відтворення, уособлення якогось об'єкта (предмета, дії, події, явища і т. д.) і його правових ознак та властивостей, що проявляються у взаємодії та співвідношенні з іншими такими ж об'єктами;

– розуміння семіозу права як руху (функціонування) правової інформації у соціокультурному просторі в якості знаку, а також процесу, що реалізується як різновид правової комунікації та охоплює статичні складові – правові норми (знаковий засіб), правову дійсність (відтворюваний об'єкт), суб'єкта права (інтерпретатора) і процесуальні складові – означення (денотацію, конотацію, кодування), сприйняття (декодування) і реалізацію змісту (інтерпретанту, правову поведінку); а з домінуванням людського чинника у функціонуванні правових знаків, відповідно, – антропосеміозу;

– типологію прагматичних функцій правових знаків залежно від сфери їх дії (правотворчості та правореалізації), що розкривають доцільність їх створення, ефективність функціонування, корисність і потрібність використання, результативність застосування тощо;

– трактування юридичної відповідальності як іманентної та функціональної семіотичної характеристики правовідносин, що, відповідно, розкривається через її індивідуально-психологічні (страх, адаптація, залежність, усвідомлення, готовність, вибір) та колективно-соціальні ознаки (стимулювання, ціннісні установки, необхідність, компроміс, взаємодія, інтеграція), а також суспільно-організаційні (комунікація, градація, регламентація, моделювання, коригування, прогнозування) і державно-розпорядчі (переконування, примус, запобігання, охорона, покарання, регулювання) властивості;

удосконалено:

– розуміння сигнальності права, що пов'язане із виокремленням його знаково-функціонального призначення як спонуки до правослухняності через задіяння динамічних стереотипів правосвідомості соціального суб'єкта;

– характеристику модернізації права через модифікацію його кодів – внесення змін з метою коригування та вдосконалення, що може відбуватися на мікрорівні норми права, на мезорівні інституту права, на макрорівні галузі чи підгалузі, на мегарівні системи права, на метарівні правової системи загалом і є тривалою серією взаємодій між правом, соціальним суб'єктом і правовою дійсністю;

– комунікативний підхід до права через виокремлення антропологічних чинників його творення та функціонування, що дає підстави вважати право продуктом мовленнєвої діяльності, засобом мовленнєвого процесу, особливим стилем подачі інформації та різновидом комунікації;

– текстологічний підхід до права на основі семіотичного аналізу його як тексту (особливого функціонального стилю мови, знакового відтворення правової дійсності, відкритої і закритої системи), контексту (у співвідношенні з соціокультурним простором – зовнішній аспект і власною структурою – внутрішній аспект), інтертексту (в мережі соціальних взаємозалежностей) і гіпертексту (полягає у «матричності» побудови і дії права), що в сукупності розкриває тактико-стратегічний потенціал права як граматики дій соціальних суб'єктів;

– дефініцію *homo semioticus* як дихотомічне поняття, що охоплює: 1) людину як основного суб'єкта створення знаків соціокультурного простору, 2) людину як знакову одиницю цього простору;

дістало подальшого розвитку:

– визначення чинників формування соціально-генетичного коду права як репрезентатора специфіки правової системи, зокрема через правові коди – стратегічні моделі правопізнання і праворозуміння;

– розкриття соціальних функцій правового знаку, зокрема описано його номінативну, інформаційну, комунікативну, культурологічну, управлінську, дидактичну, превентивну функції та функції заощадження і збереження інформаційних засобів, а також продемонстровано правовий знак як еквівалент і засіб відтворення та редукції правової дійсності, диференціації, структуризації та прогнозування її розвитку;

– вирішення проблеми розуміння і відображення права у поведінці соціального суб'єкта через семіотичну зумовленість правової комунікації, що дає підстави розрізнити право-розуміння² і право-порозуміння;

– сприйняття семіотичної сутності правової природи людини через її властивості – розум, мораль, мову, предметну діяльність, волю до влади, творчість, гру, віру тощо, – які мають яскраво виражені знакові прояви;

– трактування психосеміотики права через наголошення на ролі психологічного чинника як у формуванні, так і в сприйнятті правових знаків, що передбачає інтенсифікацію психічної діяльності людини та активізацію процесів сприйняття і переробки правової інформації, робить доцільним застосування правових знаків для впорядкування правової практики;

– розуміння правових знаків зі сфери протиправної поведінки та застосування права, зокрема знаковості типу злочинця, вербальних відповідників злочинної діяльності, кримінальних і криміналістичних знаків, судового процесу як символічного ритуалу, знакових відносин у пенітенціарній системі, – тобто знаків, які означають, маркують, класифікують, структурують, ієрархізують, організовують і впорядковують правові відносини.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дослідження дозволяють вибудувати цілісне, адекватне розуміння значення застосування семіотичного підходу й семіологічного аналізу до права та правової дійсності як знакових систем. Це, зі свого боку, підтверджує корисність семіотики права у юридичній практиці – правотворчості, офіційному тлумаченні, криміналістиці, судочинстві тощо. Матеріали дисертації застосовуються у навчальному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ при викладанні й поглибленому вивченні філософії права, загальної теорії держави і права, юридичної деонтології, юридичної лінгвістики та юридичної психології (акт впровадження від 23.01.2013 № 03).

---

² Таке графічне (через дефіс) відтворення слів з першою частиною «право» пов'язане з бажанням автора наголосити власне на другій складовій кожного з термінопонять (у даному випадку – сутнісне розрізнення розуміння та порозуміння); у дисертації серед таких понять, наприклад, «право-творець» (акцентовано на властивостях процесу творення), «право-суб'єкт» (наголошено на особистісних характеристиках суб'єкта правовідносин), «право-споживач» (тут основна риса суб'єкта правовідносин – здатність правильно користуватися правом, бути споживачем права як певного виду інформаційної продукції), «право-сприймач» (специфіка полягає у ролі суб'єкта правовідносин як адресата комунікації), «право-випадок» (підкреслюється ситуативність) та ін., хоча у всіх випадках однозначно йдеться про творення, споживання, використання і т. д. одного продукту – права.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно на основі особистих досліджень здобувача; не містить текстових запозичень і результатів досліджень інших авторів без посилань на їхні праці.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, викладені у дисертації, оприлюднені на низці заходів, зокрема таких, як: науково-теоретична конференція «Філософські, методологічні і психологічні проблеми права» (Київ, 26 січня 2008 р.; 23 квітня 2010 р.); щорічні наукові конференції та круглі столи за напрямом «Державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 29 лютого 2008 р.; 22 травня 2009 р.; 5 березня 2010 р.; 10 грудня 2010 р.; 18 лютого 2011 р.; 9 грудня 2011 р.); щорічні Міжнародні науково-практичні конференції «Психологічні аспекти національної безпеки» (Львів, 27–28 березня 2008 р.; 22–23 вересня 2009 р.; 13–14 травня 2010 р.; 27–28 жовтня 2011 р.); XXIII Міжнародна науково-практична конференція «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 16 травня 2008 р.); щорічні Всеукраїнські науково-практичні конференції «Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС» (Львів, 11 червня 2010 р.; 3 червня 2011 р.); науково-методична конференція «Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти» (Київ, 15 жовтня 2008 р.); щорічні Міжнародні круглі столи «Антропология права: філософський та юридичний виміри» (Львів, 28–29 листопада 2008 р.; 3–5 грудня 2010 р.; 7–8 грудня 2012 р.); щорічні круглі столи «Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти» (Львів, 22 травня 2009 р.; 28 травня 2010 р.); щорічні Міжнародні науково-практичні конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (Луцьк, 29–30 травня 2009 р.; 17–19 червня 2011 р.); II Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Логіка і право» (Харків, 11 грудня 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми юридичної науки – 2010» (Київ, 26 листопада 2010 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (Запоріжжя, 31 березня 2011 р.); круглий стіл «Психологічні аспекти формування позитивної громадської думки щодо міліції в українському суспільстві» (Львів, 1 квітня 2011 р.); міжрегіональний круглий стіл «Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти» (Львів, 14 квітня 2011 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів» (Івано-Франківськ, 15–16 квітня 2011 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми праворозуміння» (Чернівці,

27–29 вересня 2012 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Науковий пошук у сучасному світі» (Москва, 1 грудня 2012 р.); Міжнародні наукові семінари «Взаємозв'язок кримінального матеріального та процесуального права: історичний і порівняльно-правовий аспекти» (Уфа, 30 листопада 2012 р.) і «Тенденції розвитку російського та зарубіжного законодавства» (Владивосток, 20 грудня 2012 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації опубліковані у 68-ми працях, серед них одна монографія, два словники, чотири навчальні посібники, 27 фахових наукових статей і 34 публікації тез виступів на наукових заходах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, що об'єднують 22 підрозділи, висновків, списку використаних джерел (567 позицій на 51-ій сторінці) та додатку (на 2-х сторінках). Повний обсяг дисертації становить 426 сторінок, основний текст займає 370 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено її мету й задачі, описано об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію та оприлюднення.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження проблем семіотики права» складається з двох підрозділів. У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблем семіотики права»* здійснено аналіз історіографії семіотики як науки про знаки (з наголосом на трискладовій структурі знаку з означуванням, означником і значенням), а також сутнісне розрізнення семіотики й семіології (яка вивчає лінгвістичні знаки і вважає, що їх формують тільки означники і значення). На тлі досліджень американських, європейських і російських семіотиків продемонстровано незначні, але новаторські здобутки українських вчених у цій сфері, а також виокремлено один із аспектів теорії знаковості соціокультурного простору – семіотику права, і запропоновано опис її концептуальних засад.

Підрозділ 1.2 «Методологія дослідження семіотики права» представляє цю філософсько-правову парадигму як міждисциплінарне методологічне підґрунтя, здатне забезпечити самостійним структурно-лінгвістичним методом і специфічним інструментарієм усі науки й наукові дисципліни, які послуговуються знаками.

Розділ 2 «Семіотичні форми буття права» демонструє онтологічну природу права через аналіз його інформаційної сигнальності, суспільної закодованості, вербальної та матеріальної знаковості. У *підрозділі 2.1 «Сигнал правової дійсності як процесуальна форма буття права»* описано імпульсність права, що зумовлена його функціональним призначенням у суспільстві – вимогою правослухняної поведінки людини. Продемонстровано, що сигнальна дія права полягає в його інформативності раціонального характеру (про зміст правових норм) і об'єктивного характеру (про відповідність норм права об'єктивним потребам суспільства) та пов'язана з наявністю у правосвідомості людини певних динамічних стереотипів і її здатністю до абстрагування.

Підрозділ 2.2 «Семіотичний код права як відтворення змісту правової дійсності» розкриває правовий код як ідеологічний образ, усталений у правовому менталітеті, як стратегічну модель правопізнання та праворозуміння, що на вищому рівні можна назвати соціально-генетичним кодом права, який репрезентує специфіку правової системи. Правові коди створюються на основі інформації про стан правової дійсності, вони проєктують і прогнозують варіанти, типи, моделі право-випадків і право-ситуацій. Наприклад, правовий код під назвою «сім'я», виникнувши і сформувавшись багато століть тому, в кожному історичному епоху набуває нових додаткових ознак (від однозначного патріархату – до рівноправності сторін, від обов'язкового каліму за наречену – до майнового контракту, від повної влади над дружиною – до низки зобов'язань перед нею і т. д.).

У *підрозділі 2.3 «Модифікація кодів права як їх онтологічне закорінення»* доведено, що правові коди можуть модифікуватися через внесення змін з метою коригування (поліпшення, вдосконалення тощо) механізму функціонування системи права. Така модифікаційна мінливість притаманна праву через його пристосовницький характер і відбувається під впливом соціальних чинників.

У *підрозділі 2.4 «Правовий знак як матеріальний носій суспільно значимої інформації»* подано визначення й семіотичне тлумачення правових знаків, які розділено на дві основні категорії – вербальні (графічні знаки) й невербальні (умовне відтворення). Правовий знак як феномен має своє змістове наповнення, наділений соціальними функціями, як будь-яке інше поняття може бути багатозначним, неточним і не зрозумілим для інтерпретатора (право-сприймача), але однозначно впливовим і здатним забезпечити своєрідну психологічну тяглість історії народу та відобразити колорит національної правової системи.

Розділ 3 «Структурний аспект семіотичного підходу до пізнання права» розкриває гносеологічний аспект правового знаку як основного

поняття семіотики права. *Підрозділ 3.1 «Правові означувані та їх означники як складові процесу пізнання правової дійсності»* демонструє, яким чином взаємопов'язані базові елементи правового знаку – правові означувані (об'єкти і суб'єкти правовідносин, дії, події, факти, явища і т. д.) та їх означники (засоби відтворення, в яких зосереджена знакова правова інформація). Такий зв'язок підтверджує референційність (референти – це речові аналоги правових знаків) і конвенціональність права (тут конвенція – це угода із правовою спільнотою щодо використання цих знаків).

У *підрозділі 3.2 «Денотація / десигнація як семіолого-лінгвістичний спосіб об'єктивації інформації у праві»* описано основні процеси відтворення правової дійсності у вербальних знаках – денотацію (називання одного об'єкта), десигнацію (знакове відтворення цілого класу однорідних об'єктів) і сигніфікацію (фіксація значень за допомогою символічних засобів, що в процесі мовлення може набувати ознак довільності аж до зміни значення знаку).

Підрозділ 3.3 «Конотація як механізм конституювання пізної правової дійсності» розкриває конотативне значення правових норм через реалізацію їх комунікативного призначення (це процес реалізації змісту правових знаків, сприйняття соціальним суб'єктом значення елементів правової дійсності з урахуванням контексту їх функціонування, тобто відтворення основних семантичних функцій правового знаку).

Розділ 4 «Соціальна цінність права як вербальної конструкції в інформаційному знаковому полі» підкреслює специфіку права у контексті семіотики: це не тільки основний елемент правової дійсності, а й інструмент її впорядкування. У *підрозділі 4.1 «Правове повідомлення як інструмент розуміння та означення правової дійсності»* право подано як феномен поєднання особливих семіотичних характеристик, що реалізуються у процесі правової комунікації, яка не є лінійною («адресант – адресат»), а залежить від певних чинників (каналів проходження інформації – власного спостереження соціальних суб'єктів, ЗМІ, документів та ін.; так званих інформаційних фільтрів – правосвідомості, правотворчого процесу; типу право-споживача, що проявляється у правослухняній чи протиправній поведінці людини тощо). Тобто правові повідомлення, базовані на суспільних відносинах, стають засобами формування моделей, що в сукупності утворюють концепт уніфікованого означення правової дійсності.

У *підрозділі 4.2 «Право як джерело суспільно значимої інформації для людини»* зазначається, що право – це матеріалізація, відтворення для соціальних суб'єктів сукупності всіх правових феноменів (позитивне), узгоджених із природністю світобудови (природне), упорядкованих відповідно до емоційно-вольових прагнень окремого суб'єкта і спільноти

загалом (індивідуально- та колективно-психологічне) з урахуванням умов соціокультурного простору (соціальне), домінуючих у ньому ціннісних орієнтирів (аксіологічне) і наукових догм (аналітичне), викладених у словесній формі з метою формування соціально бажаного типу поведінки людини (вербально-біхевіористське) та впорядкування суспільних відносин (інструментальне) на основі моралі та повинності (морально-етичне) тощо.

У підрозділі 4.3 «Право як знакова комунікативна модель суспільно значимої поведінки людини» обґрунтовано право як символічний ретранслятор та інформаційну модель поведінки людини, своєрідний знаковий об'єкт, що матеріалізований у текст, який у процесі реалізації замінює об'єкт-оригінал, зберігаючи найважливіші для цього процесу типові ознаки цього оригіналу. Право є також однією з комунікативних моделей правової дійсності, в якій описано впорядкований тип відносин соціальних суб'єктів у межах єдиного інформаційного простору.

У підрозділі 4.4 «Соціально-ціннісна сутність права як знакової системи» здійснено класифікацію вербальних знаків, що означають сферу правовідносин, на шість основних категорій: 1) суб'єкти права; 2) об'єкти права; 3) галузі права; 4) інститути права; 5) філософія та ідеологія права; 6) правова поведінка людини (опис дій чи бездіяльності). Серед невербальних знаків зі сфери правовідносин виокремлено чотири типи, що взаємопов'язані соціальним зумовленням: 1) людину як знак (професійна зайнятість, рід служби); 2) поведінкові знаки (ритуали); 3) символічні артефакти (формений одяг, пам'ятники); 4) символічні зображення (знаки розрізнення, штандарти, прапори та ін.). Такий підхід розкриває соціально-ціннісну зумовленість права як системи знаків, що покликані постійно забезпечувати і підтримувати правову комунікацію соціальних суб'єктів; як інформаційної моделі правової дійсності, де зосереджено вербальні відповідники її найважливіших елементів; як своєрідного знаково-нормативного уособлення найвищих соціальних цінностей і пріоритетів.

Розділ 5 «Антропосеміотичні засади права» розкриває людську природу знаковості права. У підрозділі 5.1 «Антропосеміоз права як процес творення та реалізації змісту правових знаків» розглянуто проблеми розуміння, сприйняття і аналогічного застосування соціальних знаків у сфері функціонування права. Людина – єдиний суб'єкт творення і споживання знаків, тому механізм руху (творення і сприйняття) знаків у соціокультурному просторі доцільно вважати єдиним цілісним процесом – антропосеміозом, що передбачає: 1) відтворення правової дійсності у знакових відповідниках, які передаються літерами або іншими графічними зображеннями; 2) розкриття значення, закладеного у знак, і реалізацію через поведінку соціального суб'єкта.

У підрозділі 5.2 «Адресант і адресат як антропосеміотичні чинники права» запропоновано нові визначення основних суб'єктів правової комунікації (адресанта й адресата) з урахуванням специфічності права як типу мовлення. Так, *адресант права як результату мовлення* – це активний суб'єкт створення функціонально зорієнтованого мовного феномена як певного типу повідомлення, відправник замовлення позитивного типу поведінки в суспільстві, виконавець певної інформативної програми через відображення семіотичних відносин у сфері означування елементів правової дійсності та їх трансформації у вербальні знаки-відповідники. *Адресант права як засобу мовлення* – не що інше як стимул (причому це може бути як суб'єкт, так і його діяльність), *адресат* у цьому випадку – це реакція (комунікативний результат діяльності). Це біхевіористський підхід до аналізу права, бо власне поведінка людини як різновид комунікативної діяльності є джерелом і наслідком функціонування права. *Адресант і адресат права як особливого стилю (жанру) подачі інформації* можуть бути різними залежно від підходу до праворозуміння: 1) право як монологічний тип мовлення (коли є тільки адресант – держава); 2) право як діалогічний тип мовлення (діалог «держава – громадяни»); 3) право як полілогічний тип мовлення (безліч суб'єктів правової комунікації); 4) право як внутрішнє мовлення (у формі правосвідомості); 5) право як безсуб'єктна комунікація (відносна безадресність). *Адресант і адресат права як типу комунікації*, враховуючи його впливову комунікативну мету, діють за трьома схемами: наказування (волютаривний підхід); маніпуляції (маніпулятивний підхід); тлумачення соціальної дійсності у праві та самого права соціальними суб'єктами (герменевтичний підхід).

Підрозділ 5.3 «Семіотична складова правової природи людини» містить аналіз різноманітних підходів до природи людини, які сучасні науковці зводять до двох основних: аристотелівської «розумної тварини» та декартівської «мислячої речі», яку Е. Касіер розвинув у «символічну тварину», котра єдина з усіх живих істот здатна вибудувати між собою і природою символічне середовище. У контексті аналізу цих теорій було розглянуто правові архетипи, універсалії, артефакти, наративи, патерни поведінки, що вирізняються однозначною семіотизацією і при цьому відтворюють правову природу людини, а отже, є важливими чинниками семіотичної складової розвитку і становлення її як соціального суб'єкта. Доведено, що людина через свою недосконалість є відкритим створінням і тому готова до постійного вдосконалення, подолання своєї біологічно-видової обмеженості й прагнення до постійно змінної соціальної трансцендентальності. Саме у цьому полягає правовий потенціал людини у всіх її семіотичних проявах.

У підрозділі 5.4 «*Ното semioticus* як знаковий тип соціального суб'єкта» показано людську здатність передавати закони Всесвіту за допомогою доступних для сприйняття кодів і знаків. Цивілізаційний чи культурний статус людини як творця знаків і знакових систем визначається рівнем розвитку її мислення. Тобто рівень розвитку права як репрезентатора суспільних відносин свідчить про здатність людини бачити і визначати значимість суспільних явищ, а також моделювати способи їх узгодження та впорядкування. Сукупність проаналізованих семіотичних типів людиноцентричних філософських учень дав підстави розвинути дефініцію «людина семіотична», «людина знакова», що проявляється завдяки наявності в неї мови, здатності абстрактно мислити і вмінню аналізувати й синтезувати себе саму та своє оточення. А право тут виступає знаковою системою, яку створила людина, і водночас регулятором соціокультурного простору з урахуванням семіотичних характеристик людини.

Розділ 6 «Практична філософія семіотики права» розкриває прикладний характер семіотики права з урахуванням потреб цілеспрямованої діяльності соціального суб'єкта. Першим елементом вивчення у цьому контексті стали правові знаки, які мають чітку прагматичну ознаку – відображення практичних інтересів людини у її поведінці (способі життя), діяльності (функціонуванні соціального суб'єкта) і способі мислення (оцінці об'єктів соціокультурного простору). Про це, зокрема, йдеться у підрозділі 6.1 «*Праксеологія правових знаків у правотворенні та правореалізації*», де описано й досліджено праксеологічні функції правового знаку.

Підрозділ 6.2 «*Право як семіологічно-функціональна граматики дій соціальних суб'єктів (тактика і стратегія правового тексту)*» розкриває текстуальну сутність права. Право розглянуто як семіотичний текст (причому не тільки вербальний), що проявляється як особливий функціональний стиль літературної мови; як символічне відтворення правової дійсності; як відкрита і закрита системи правовідносин. Зазначено, що контекстом права є весь соціокультурний простір, що ним регульований, і водночас саме право як «уривок» соціокультурного простору стає контекстом для правових знаків, що містяться в ньому. Інтертекстуальність у праві означає, що всі тексти (все, що передає правову інформацію) існують у мережі взаємовідносин; причому не тільки правових, а й історичних, суспільних, ідеологічних, політичних «текстуальних» відносин. Прагматизм права як гіпертексту полягає у «матричності» його побудови і дії: натиснувши «кнопку» правослухняності, гравець (соціальний суб'єкт) отримує певний набір правил, дозволів і навіть пільг, а обравши протиправність, – отримує заборони, обмеження і покарання. Загалом через

аналіз права як тексту, контексту, інтертексту, гіпертексту розкривається його тактико-стратегічний потенціал, що передбачає чітку граматику (вибудову) дій соціальних суб'єктів.

У підрозділі 6.3 «*Знаковість правовідносин як раціоналізація людської життєдіяльності*» до наукового інструментарію дисертації долучено психосеміотику, предметом вивчення якої є людська поведінка з огляду впливу на неї знакових повідомлень об'єктивної дійсності. І саме з позицій психосеміотики здійснено дослідження знаковості правослухняної (зорієнтованої на впорядкування правової практики) та протиправної (через задоволення меркантильних внутрішніх потреб і спонук) поведінки соціального суб'єкта; продемонстровано злочинця як соціальний знак; відтворено правові знаки, що супроводжують злочини (сліди злочину або створювані у процесі слідства копії певних об'єктів); проаналізовано криміналістичні знаки (як певну специфічну семіотичну систему, вміння побачити яку серед реального оточення є одним із найважливіших чинників слідства); описано судовий процес (як одну з юридичних практик, що максимально наближена до статусу «ігрової», символічної, знакової) тощо.

Підрозділ 6.4 «*Утилітаризм і прагматизм юридичної відповідальності як стандартного семіотичного атрибуту правовідносин*» розкриває один із найважливіших чинників правовідносин – юридичну відповідальність – крізь призму її специфічної соціальної знаковості. Зокрема, доведено, що вона може бути іманентною (внутрішньо притаманно) і функціональною (діяльнісною) семіотичною характеристикою правовідносин.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичні узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо формулювання семіотики права як філософсько-правової парадигми. Зокрема зазначається:

1. Сфера правовідносин – одна зі сфер життєдіяльності людини, яка послуговується знаками соціальної дійсності, продукує свої особливі професійно-функціональні правові сигнали, коди, знаки, що сприяють регулюванню відносин між соціальними суб'єктами як засоби правової комунікації.

Правовий сигнал – це імпульсна інформація правової дійсності, різновид семіотичних форм буття права, що має процедурний статус, реалізується здебільшого через мовну дійсність або наочно демонструє взаємозв'язок правового мислення та мови людини з її реальним оточенням, співвідношення правової дійсності та її усвідомлення соціальним суб'єктом. Така взаємозалежність концептуалізується, класифікується й оформлюється

через правові знаки. Сигналом є і саме право, яке подає імпульси-вимоги й певним чином сигналізує (дозволяє, забороняє, наказує); воно сприймається тими ж сигнальними системами людини, що й інші сигнали природного середовища чи соціальної дійсності. Така сигнальна дія права можлива завдяки наявності певних динамічних стереотипів (усталених образів, знакових конструкцій, кодових понять тощо) у правосвідомості людини, а також її здатності до абстрагування та залежить від інформаційних сигналів раціонального характеру (про доцільність змісту правових норм) і об'єктивного характеру (про відповідність норм права об'єктивним потребам суспільства). При цьому основним сигналом права є слово, а мова права виступає вербальною абстракцією правової дійсності.

Правовий код – це спрощене узагальнене відображення елементів правової дійсності; системне відтворення змісту правового явища чи поняття без деталізації та конкретики, матриця для розуміння функціонально-спеціалізованої мови права. Його можна вважати своєрідною голографічною схемою подальшого правотворення. До того ж, правовий код – це своєрідний соціокультурний метакод до вивчення інших соціальних сфер, а також засіб визначення правильного напрямку розуміння закладеного у правове поняття змісту в умовах варіативної, постійно змінюваної правової дійсності. Правовий код здатний створити стратегічну модель правопізнання та праворозуміння, а на вищому рівні можна навіть говорити про соціально-генетичний код права, що репрезентує специфіку правової системи. У цьому контексті кодуванням є процес правотворення, а декодуванням – тлумачення права. Причому, оскільки інтерпретація права може бути не тільки вербальною, а й поведінковою (соціальний суб'єкт демонструє своє сприйняття право-норм через правову поведінку – правослухняну чи протиправну), то декодуванням права можна вважати всі форми реалізації права (виконання, використання, додержання і застосування).

Модифікація кодів права тісно взаємопов'язана зі соціальною практикою і може відбуватися на різних рівнях (від норми права до правової системи загалом). Модифікаційну мінливість права (здатність до змін, що мають пристосовницький характер і відбуваються під впливом оточення) можна класифікувати за низкою критеріїв: *за характером змін*, що відбуваються у праві, виокремлюються морфологічні зміни (зміни у формі й структурі, що дає підстави говорити про зовнішню форму та анатомію права) і фізичні зміни (що проявляються в адаптивній гомеостатичності права); *за спектром норми реакції* – вузькі (на рівні окремого коду права) та широкі зміни (що передбачає розширення правового поля регулювання); *за значенням змін*, що відбуваються, – пристосувальні модифікації (модернізація, імплементація або рецепція права), морфози і генокопії

(незворотні зміни відбуваються під екстремальним і несприятливим впливом); за *тривалістю процесу змін* – одноразові й тривалі. Дуже важливо, щоби модифікація кодів права була цілеспрямованою, зорієнтованою на подолання соціальних конфліктів у локальному (міжособистісному) чи глобальному (міжнародному) масштабі.

Правовий знак – це чітко означений матеріальний носій інформації, відтвореної у невербальному символі або сформульованої у словесному образі, що є зрозумілими для представника певної правової культури, в межах якої функціонує цей знак. Він має триєдину форму прояву: матеріальну (іконографічне чи речове відтворення змісту), мисленнєву (значення, втілене у словесному, але усному розгорненому варіанті) й поведінкову (послідовна діяльнісна чи бездієва інтерпретація сприйняття двох попередніх форм).

Правовий знак як філософсько-правова категорія має своє сутнісне наповнення, наділений соціальними функціями (номінативна, інформаційна, комунікативна, культурологічна, управлінська, дидактична, превентивна, заощадження і збереження інформаційних засобів); знак може виступати також окремою функцією права: як еквівалент і засіб відтворення та редукції правової дійсності, а також диференціації, структуризації та прогнозування її розвитку. Як і будь-яке інше поняття, він може бути багатозначним, неточним та незрозумілим (у випадку відсутності досвіду перебування у певному культурному середовищі) для інтерпретатора (право-сприймача); за умови адекватного сприйняття – він регулятивно впливовий і здатний забезпечити своєрідну психологічну тяглість історії народу та відобразити своєрідність національної правової системи.

2. Означуваним у праві виступає будь-який феномен чи концепт, якому дають означення (явище, річ, дія, подія, факт правової дійсності, об'єкт і суб'єкт правовідносин, але не має означуваного абстрактне правове поняття); означник – це символ чи група символів (іконографічний або речовий аналог), що роз'яснює значення означуваного чи абстрактного поняття. Онтологічний взаємозв'язок означника з означуваним проявляється в основному через денотацію і конотацію як комунікативно-функціональні процеси, що об'єднують десигнацію, сигніфікацію, референцію, репрезентацію, номінацію, маніфестацію, конвенціоналізацію. І всі вони так чи інакше зорієнтовані на формування значення, закріпленого в означнику, що відображає у мові права правове означуване. При цьому означник співвідноситься спершу з означуваним, що знаходиться у правовій дійсності, а вже потім зі значенням, зафіксованим у свідомості (адже озвучуючи означник, суб'єкт уявляє його позамовний відповідник, а не його вербальне пояснення, хоча, звичайно, розуміє значення, закладене в ньому творцем).

Денотація (або денотування – як дія) у правовому контексті відбувається, насамперед, у процесі правотворчості: моделювання знаків, що вичерпно означали б об'єкти, факти чи події з реального життя, передбачає безпосереднє називання означуваних феноменів з максимальним відтворенням їхнього змісту. Денотація у праві передбачає закріплення у правових знаках тих значень, що відображають предмети, дії, події або явища правової дійсності. При цьому слід відрізнити денотацію від десигнації: денотація передбачає називання одним знаком одного об'єкта (йдеться про конкретний право-випадок), натомість десигнація – це знакове відтворення родового поняття, тобто цілого класу однорідних об'єктів (наприклад, нормативно-правовий акт як результат узагальнення). Денотат – конкретний право-випадок, а десигнат – поширюється на всю правову дійсність. При цьому денотацію вважають тільки одним із рівнів сигніфікації, яка у процесі мовлення може набувати ознак довільності аж до зміни значення знаку.

Конотація (або конотування) у праві передбачає відтворення загальнолюдських ціннісних орієнтацій – рівності, справедливості, гуманності, демократичності тощо – завдяки пропозиційно-функціональній стилістиці мовленнєвих засобів, які завдяки повторюваності їх використання стають «ритуально-авторитарними» (за Г. Маркузе). У вузькому значенні конотація права – це означення певних властивостей, характеристик змісту, відтвореного в назві об'єкта правовідносин. У широкому значенні конотація права – це механізм створення символічного універсуму, вербального відображення і семантичного конституювання предметів правової дійсності, що у сукупності створюють певне перцептивне поле функціонування правової комунікації та передбачення тенденцій розвитку права як основи життєдіяльності людини у семіотичному середовищі.

3. Свідомість людини настільки інформаційно насичена, що вона змушена стратифікувати отриману інформацію за тематичними знаками й кодами, таким чином спрощуючи для сприйняття правову дійсність і суспільні відносини.

У цьому контексті право є системою вербальних повідомлень, що залежно від домінування певної семіотичної характеристики можуть бути передбаченням можливих правових явищ, застереженням від небажаних дій і вчинків, вольовим наказом та вказівкою, залишаючись при цьому стратегічним текстом, що передає вербальну модель бажаного, дозволеного і забороненого через омовлення чітких стандартів і критеріїв поведінки соціального суб'єкта. Джерелом правового повідомлення виступає вся сукупність явищ, дій, подій, емоційно-вольових, вербально-поведінкових та

ціннісно-нормативних проявів людини як члена соціальної спільноти, яку символічно можна передати поняттям «суспільство».

Право є знаковою комунікативною моделлю; в ньому змодельовано основні зразки правової поведінки соціального суб'єкта, варіанти міжсуб'єктних та суб'єкт-об'єктних соціальних (зокрема правових) відносин, а також спроектовано саму правову дійсність у межах певного заданого нормативно-регулятивного поля. Причому це відкрита динамічна модельююча соціальна цілеспрямована синергетична і водночас зовні керована складна система.

Знакова система – це єдність взаємозалежних знаків, що полягає не так у значенні елементів, як у відношеннях між ними. Парадигмальне розуміння права і правової дійсності як знакових систем передбачає поділ їх на асоціативні семантичні поля (за Ф. де Соссюром), що диференціюються через протиставлення іншим полям у цій же структурі. Це може бути поділ за галузевим принципом, суб'єктним чи об'єктним, часовим чи просторовим і т. д. Але в будь-якому випадку відносини схожості між частинами однієї знакової системи (права та правової дійсності загалом) служать для виокремлення цієї системи з-поміж інших (у межах одного соціокультурного простору). Право та правова дійсність як знакові системи складаються з дрібніших, аналогічно сформованих знакових систем, однією з яких є, наприклад, мова права як система вербальних знакових засобів, що відтворюють елементи правової дійсності.

Мовні правові знаки належать до ціннісно навантаженої лексики, бо відтворюють найбільш значимі пріоритети правової спільноти, представляють волю суспільства, формують відповідні соціальні цінності та орієнтири правової політики держави. Немовні правові знаки також мають ціннісне навантаження, адже формують у суспільстві загальноприйнятні знакові образи людини через її професійну зайнятість, стиль життя, манеру поведінки і т. д., моделюють стереотипи бажаної, дозволеної та забороненої поведінки, створюють правову символіку, що має всі шанси перерости в символічні артефакти й національні архетипи, за якими розпізнають державу.

Основним джерелом надходження і формування таких правових знаків є суспільство, тому є всі підстави вважати, що право має соціально-ціннісну зумовленість. Причому це розкривається через його власну цінність (право як необхідний продукт людської діяльності), особистісну цінність для людини (як критерій і градаційна шкала моделей правової поведінки) та інструментальну цінність для суспільства (як фіксатор і регулятор суспільно значимих міжсуб'єктних відносин).

4. *Семіоз права* – це цілісний процес руху (творення і сприйняття) правових знаків, що відтворює динаміку їх виникнення та функціонування. Цей процес поєднує правові норми (знаковий засіб), правову дійсність (відтворюваний об'єкт), суб'єкта права (інтерпретатора), правотворення (кодування), праворозуміння (декодування) і правову поведінку (інтерпретанту). Основним суб'єктом у цьому процесі виступає людина як право-творець і право-реалізатор, який сприймає право через знаки для використання, виконання, дотримання і застосування. Акцентування у цьому процесі на значенні людського чинника дає підстави називати його антропосеміозом права.

Право – це особливий тип мовлення та комунікації зі специфічними характеристиками залежно від того, хто виступає адресантом та адресатом; причому ці характеристики доповнюють одна одну й забезпечують цілісний підхід до вивчення семіотики права. До таких характеристик належить те, що право – це: 1) результат комунікативної діяльності; 2) засіб і основа поведінки в соціокультурному просторі; 3) особливий стиль викладу інформації (монолог, діалог, полілог, внутрішнє мовлення та безсуб'єктна комунікація); 4) окремий різновид комунікації – спонукальне мовлення (волютативне, маніпулятивне, герменевтичне). Усі ці семіотичні характеристики права максимально повно демонструють основних суб'єктів (мовою комунікації – адресанта й адресата), які залежно від ситуації та аналітичного підходу можуть змінюватися, але завжди дотримуються комунікативних технологій впливу мовлення та свідомого сприйняття. У такому контексті семіоз права є різновидом правової комунікації.

5. Семіотичний плюралізм у підході до вивчення правової природи людини орієнтує на толерантне ставлення до проявів індивідуальної та соціонормативної людської своєрідності. У цьому контексті право виступає концептом особливого нормативного порядку, що детермінований сутністю людини з урахуванням усіх семіотичних аспектів її природи (розуму, моралі, мови, предметної діяльності, волі до влади, творчості, гри, релігії тощо).

У розвитку людини (не як окремої особистості, а як прототипу людства загалом) важливу роль відіграє власне семіотична складова її природи як чинник адаптації до оточуючої дійсності шляхом розуміння, означування й символізації інформації про неї для передачі своїм нащадкам. Семіотика орієнтується на пізнавальний вимір людського досвіду, адже вона закорінена у процесі дії знаків (семіозі) і передбачає обов'язкову наявність хоча би двох динамічних чинників (знаку й означуваного, знаку та його автора, знаку і значення, знаку й інтерпретатора, знаку й контексту та ін.), що дає підстави визначити окремий тип семіотичної характеристики людини як «людина символічна», «людина знакова» – *homo semioticus*.

Аналіз поняття *homo semioticus* передбачає двояке розуміння людини: 1) як основного суб'єкта створення знаків, бо жодний інший живий організм не здатний на такі розумові процеси; 2) як знакову одиницю цього простору, основний символ соціальної дійсності. Людина як збірна семіотична одиниця з усіма її складовими елементами (тіло, дух, душа, ім'я, соціальна роль, професія, поведінка і т. д.) захищена правом, а всі створені людиною знаки стали можливими і зрозумілими тільки завдяки наявності в неї мови, здатності абстрактно мислити і вмінню аналізувати й синтезувати себе як соціального суб'єкта в контексті правової дійсності.

6. Правові знаки, які соціальний суб'єкт використовує для передачі / сприйняття інформації, мають чітку прагматичну властивість.

Праксеологія правового знаку дає можливість аналізу раціональності його створення, ефективності функціонування, корисності й потреби використання, результативності застосування тощо. Прагматичні функції правового знаку мають широкий спектр: від означення правової дійсності, відтворення національної культури та передачі волі держави – до забезпечення правової комунікації, регулювання соціокультурного простору та збереження цілісності правової інформації. Правові знаки матеріалізують і об'єктивують (означають, маркують, класифікують, структурують, ієрархізують, організовують, впорядковують) правову дійсність.

Праксео-семіотика права передбачає, що воно створюється, функціонує, адаптується до змінюваного суспільства, забезпечує потреби його впорядкування, опираючись на свої властивості текстуальності, контекстуальності, інтертекстуальності й гіпертекстуальності, бо у них закладено прагматизм права як семіотично-функціональної граматики дій соціального суб'єкта, розкривається його тактико-стратегічний потенціал (у ньому закладено теорію і практику майстерності підготовки (організації) та ведення (регулювання) правових відносин). Перспектива права (своєрідні ймовірні комбінації правовідносин і прийоми їх налагодження, можливі конфліктні ситуації та способи їх вирішення, різноманітні управлінські механізми та проектування дій тощо) закладена в ньому заздалегідь.

Психосеміотичний підхід до міжсуб'єктних відносин виокремлює у людей здатність оперувати предметами правової дійсності за допомогою їх знакових відповідників, виділяти й аналізувати знакові ситуації та типи правових відносин, систематизувати й опрацьовувати отриману інформацію, використовувати її для організації та поточного вдосконалення свого буття. Правові знаки беруть участь в управлінні процесом трансформації дійсності у правосвідомість людини і водночас організовують, впорядковують її мисленнєву діяльність, що допомагає сформувати у кожного зокрема свою образно-поняттєву модель правової дійсності.

Юридична відповідальність апіорі наділена специфічною соціальною знаковістю, суспільним символізмом. Вона є іманентною семіотичною характеристикою будь-яких правовідносин, що базується на індивідуальних психологічних особливостях соціальних суб'єктів – відчутті страху, потребі адаптації, соціальному узалежненні, свідомому виборі й готовності прийняти встановлені норми, а також колективних соціально зумовлених чинниках – стимулюванні правослухняності, формуванні загальнолюдських цінностей і необхідності їх додержання, пошуку компромісу в процесі постійної взаємодії та об'єднання у правову спільноту. Відповідальності властиві зовнішньо проявлювані семіотичні ознаки, що несуть основне змістовно-функціональне навантаження цього явища в контексті відносин соціальних суб'єктів як членів суспільства і держави. Так, у процесі правовідносин реалізуються організаційні функції юридичної відповідальності через правову комунікацію, суспільну градацію, чітку регламентацію, що дає можливість моделювати, коригувати і прогнозувати подальший розвиток правовідносин. До того ж, юридична відповідальність виконує і розпорядчі завдання: вона здатна бути засобом переконування в доцільності правослухняної поведінки і примусу до неї, запобігання правопорушенням та охорони правопорядку через погрозу покарання. Загалом це дає підстави вважати її одним із дієвих засобів регулювання правовідносин, що базується на принципах соціального та індивідуального прагматизму й утилітаризму.

7. Усе вищенаведене дає підстави трактувати семіотику права як нову наукову парадигму, що концептуально охоплює всі основні філософські аспекти (онтологію, гносеологію, аксіологію, антропологію та праксеологію) права як суспільного феномена, що створений і діє на основі функціонально зорієнтованих сигналів, кодів, знаків соціальної дійсності. Це окремий напрям філософії права, що має свій специфічний предмет вивчення – знаки і знакові системи, що виникають у процесі правовідносин між соціальними суб'єктами для означення і впорядкування правової дійсності.

Загалом *семіотика права* – це філософсько-правова парадигма, що є концептуальним поєднанням філософських, загальнотеоретичних і метатеоретичних засад вивчення права як системи знаків соціальної дійсності із залученням для цього наявних знань із мовознавства, логіки, психології, соціології та інших наук з метою пояснення механізмів їх виникнення та функціонального призначення у суспільстві.

У семіотичному контексті *право розуміється* у широкому соціологічному його значенні як система знаків, сформованих людиною на основі соціального досвіду для спрощення сприйняття та передачі інформації про правову дійсність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Балинська О.М. Семіотика права: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.

Словники, навчальні посібники й методичні рекомендації

2. Балинська О.М. Філософія права (вербально-біхевіористський підхід): словник (категорії, поняття, терміни) / О.М. Балинська. – 2-е вид., доп. – Львів: ПАІС, 2008. – 164 с.

3. Балинська О.М. Семіотика права: словник (категорії, поняття, терміни) / О.М. Балинська; за заг. ред. проф. М.М. Цимбалюка. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – 92 с.

4. Балинська О.М. Проблеми теорії держави і права: навч.-метод. посібник / О.М. Балинська, Т.З. Гарасимів. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 320 с.

5. Балинська О.М. Правова комунікація як чинник формування правосвідомості / О.М. Балинська // Проблеми правосвідомості особи: навч. посібник / С.С. Сливка, О.В. Грищук, Т.З. Гарасимів [та ін.]; за ред. О.М. Балинської. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 508 с. – С. 235–330.

6. Балинська О.М. Теоретичні аспекти формування правової культури особистості: метод. рекомендації / О.М. Балинська, Н.І. Мачинська. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 56 с.

7. Балинська О.М. Теорія держави і права у формуванні політико-правового світогляду працівника ОВС / О.М. Балинська // Роль історико-теоретичних і філософсько-правових наук у формуванні правосвідомості працівника ОВС: навч. посібник / авт. кол.; за заг. ред. Т.З. Гарасиміва, І.М. Ситара. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 280 с. – С. 7–48.

Статті у наукових фахових виданнях

8. Балинська О.М. Герменевтика правового поля / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 1. – С. 386–392.

9. Балинська О.М. Вербально-біхевіористська рефлексія правового виховання / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 2. – С. 325–337.

10. Балинська О.М. Семіологічне дослідження права: до постановки питання / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 1. – С. 326–330.

11. Балинська О.М. Право як знакова модель / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 3. – С. 365–372.

12. Балинська О.М. Право як комунікативна модель / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип. 1. – С. 483–494.

13. Балинська О.М. Інформація у праві / О.М. Балинська // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – К.: НАУКМА, 2010. – № 2 (86). – С. 78–83.

14. Балинська О.М. Світ сигналу у праві / О.М. Балинська // Південно-український правничий часопис. – Одеса, 2010. – № 2. – С. 81–83.

15. Балинська О.М. Денотація / десигнація у праві / О.М. Балинська // Право і суспільство. – Дніпропетровськ, 2010. – № 6. – С. 28–32.

16. Балинська О.М. Конотація у праві / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 1 (1). – С. 147–158.

17. Балинська О.М. Право як відкрита і закрита система: філософсько-правовий аналіз / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 2. – С. 417–427.

18. Балинська О.М. Дуалістичні характеристики права як системи: філософсько-правовий аналіз / О.М. Балинська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 3 (55). – С. 24–37.

19. Балинська О.М. Код у праві / О.М. Балинська // Економіка. Фінанси. Право. – К., 2011. – № 6. – С. 30–34.

20. Балинська О.М. Модифікаційна мінливість права / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 4. – С. 435–443.

21. Балинська О.М. Модифікація кодів права як соціальний процес / О.М. Балинська // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2012. – Вип. 1 (48). – С. 3–7.

22. Балинська О.М. Загальна характеристика правового знаку / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 1. – С. 460–470.

23. Балинська О.М. Соціально-ціннісна сутність права як вербальної знакової системи / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 2 (1). – С. 199–211.

24. Балинська О.М. Право як особливий стиль подачі інформації / О.М. Балинська // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса, 2012. – № 2. – С. 73–77.

25. Балинська О.М. Правові означувані, їх значення та означники (співвідношення та взаємозв'язок) / О.М. Балинська // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2012. – Вип. 3 (60). – С. 47–57.

26. Балинська О.М. Семіотична характеристика правового повідомлення / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 460–468.

27. Балинська О.М. Право як тип спонукального мовлення / О.М. Балинська // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип. 628: Правознавство. – С. 41–45.

28. Балинська О.М. Семіотична різноадресність права як тексту / О.М. Балинська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 21–30.

29. Балинська О.М. Відповідальність як іманентна характеристика правовідносин / О.М. Балинська // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2012. – Вип. 4. Спецвипуск. – С. 281–295.

30. Балинська О.М. Семіотичні характеристики людини у праві / О.М. Балинська // Університетські наукові записки. – Хмельницьк, 2012. – № 4 (44). – С. 417–423.

31. Балинська О.М. Праксеологічні функції правових знаків / О.М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 469–479.

32. Балинська О.М. Творення і споживання правових знаків / О.М. Балинська // Філософія права та загальна теорія права: додаток до журналу «Право України». – 2012. – № 2. – С. 341–349.

33. Балинська О.М. Адресант і адресат як антропосеміотичні чинники права / О.М. Балинська // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 4 (59). – Ч. 1. – С. 12–19.

34. Балинська О.М. Юридична відповідальність як функціональна знакова характеристика правовідносин / О.М. Балинська // Форум права. – Харків, 2012. – Вип. 4. – С. 53–60.

**Статті в інших виданнях, тези доповідей, та інші публікації,
які додатково відображають результати дисертації**

35. Балинська О.М. Психологія мови закону / О.М. Балинська // Філософські, методологічні і психологічні проблеми права: тези доповідей і повідомлень наук.-теорет. конф. (26 січня 2008 р.). – К.: КНУВС, 2008. – С. 18–20.

36. Балинська О.М. Вербальний біхевіоризм як метод маніпулювання свідомістю / О.М. Балинська // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи: матеріали Другої звітної наук. конф. (29 лютого 2008 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – С. 142–146.

37. Балинська О.М. Вербальний біхевіоризм у правовій соціалізації / О.М. Балинська // Психологічні аспекти національної безпеки: тези Другої Міжнар. наук.-практ. конф. (27–28 березня 2008 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – С. 17–19.

38. Балинська О.М. Вербально-біхевіористський вимір правовідносин у модерному суспільстві / О.М. Балинська // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали ХХІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (16 травня 2008 р.). – Донецьк: ППШ «Наука і освіта», 2008. – С. 50–51.

39. Балинська О.М. Біхевіоризм у формуванні правомірної поведінки працівника органів внутрішніх справ / О.М. Балинська // Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти: зб. матеріалів наук.-метод. конф. (15 жовтня 2008 р.). – К.: КНЕУ, 2008. – С. 86–91.

40. Балинська О.М. Методолого-компаративістські аспекти співвідношення права і держави / О.М. Балинська // Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти: тези доповідей учасників круглого столу (22 травня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 3–6.

41. Балинська О.М. Від правової символіки до семіозису права / О.М. Балинська // Проблеми державотворення та правотворення в Україні (в контексті порівняльного правознавства та права на приватність): матеріали круглого столу (22 травня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 3–5.

42. Балинська О.М. Ознаки інформатизації сучасного суспільства / О.М. Балинська // Актуальні питання реформування правової системи України: тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 травня 2009 р.). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 139–140.

43. Балинська О.М. Право як символічне сприйняття і відтворення реальності / О.М. Балинська // Психологічні аспекти національної безпеки:

тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 72–74.

44. Балинська О.М. Антропологічні аспекти правомірності / протиправності у вербально-біхевіористській доктрині / О.М. Балинська // Антропологія права: філософський та юридичний виміри: статті учасників Четвертого Всеукр. круглого столу (4–5 грудня 2009 р.). – Львів: Край, 2009. – С. 18–30.

45. Балинська О.М. Логіка розуміння мови права / О.М. Балинська // Логіка і право: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (11 грудня 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 67–70.

46. Балинська О.М. Функціональне призначення інформації у праві / О.М. Балинська // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: матеріали Всеукр. круглого столу (5 березня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 29–32.

47. Балинська О.М. Системи сприйняття сигналів права / О.М. Балинська // Філософські і методологічні проблеми права. – Вип. 2. – К.: Атіка, 2010. – С. 9–10.

48. Балинська О.М. Концептуальні підходи до сприйняття інформації у праві / О.М. Балинська // Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 травня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 13–16.

49. Балинська О.М. Порівняння тезаурусів правотворця та правосприймача (у контексті правової комунікації) / О.М. Балинська // Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти: тези доповідей учасників круглого столу (28 травня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 108–110.

50. Балинська О.М. Формування соціально адаптивного типу поведінки працівника ОВС (у контексті взаємозв'язку вербального біхевіоризму та юридичних наук) / О.М. Балинська // Роль гуманітарних наук у формуванні особистості працівника ОВС: тези доповідей учасників наук.-практ. конф. (11 червня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 11–23.

51. Балинська О.М. Кодування і декодування мови права / О.М. Балинська // Актуальні проблеми юридичної науки – 2010: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (26 листопада 2010 р.). – Ч. 1. – К.: Національна академія управління, 2011. – С. 188–190.

52. Балинська О.М. Означення людиною правової реальності: денотація, десигнація чи сигніфікація / О.М. Балинська // Антропологія права: філософський та юридичний виміри: матеріали Міжнар. круглого столу (3–5 грудня 2010 р.). – Львів: Галицький друкар, 2010. – С. 39–44.

53. Балинська О.М. Декодування мови права як право людини на розуміння волі держави / О.М. Балинська // Проблеми державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: матеріали II Всеукр. круглого столу (10 грудня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 5–7.

54. Балинська О.М. Денотація як процес омовлення правової реальності / О.М. Балинська // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: тези круглого столу (18 лютого 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 239–241.

55. Балинська О.М. Моделювання у праві / О.М. Балинська // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (31 березня 2011 р.). – Ч. II. – Запоріжжя: ЗМГО «Істина», 2011. – С. 8–11.

56. Балинська О.М. Паблік рилейшинз у формуванні іміджу правоохоронця / О.М. Балинська // Психологічні аспекти формування позитивної громадської думки щодо міліції в українському суспільстві: тези круглого столу (1 квітня 2011 р.). – Львів: Ліга-Прес, 2011. – С. 5–8.

57. Балинська О.М. Конотативність права: до постановки питання / О.М. Балинська // Проблеми юридичної науки: філософський, теоретичний та історичний аспекти: матеріали міжрегіон. круглого столу (14 квітня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 16–19.

58. Балинська О.М. Семіотика права як юридична технологія / О.М. Балинська // Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів: тези Міжнарод. наук.-практ. конф. (15–16 квітня 2011 р.). – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2010. – С. 5–6.

59. Балинська О.М. Дихотомія «динамізму / статичності» у праві: системний підхід / О.М. Балинська // Роль гуманітарних наук у формуванні світогляду працівника ОВС: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (3 червня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 13–17.

60. Балинська О.М. Системні параметри права / О.М. Балинська // Актуальні питання реформування правової системи України: тези доповідей VIII Міжнарод. наук.-практ. конф. (17–19 червня 2011 р.). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2011. – С. 8–9.

61. Балинська О.М. Функції правового знаку в сучасному соціумі / О.М. Балинська // Психологічні аспекти національної безпеки: тези доповідей учасників V Міжнар. наук.-практ. конф. (27–28 жовтня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 15–17.

62. Балинська О.М. Багатозначність як характеристика правового знаку / О.М. Балинська // Проблеми державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: тези III Всеукр. круглого столу (9 грудня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 5–8.

63. Балинська О.М. Означування як процес правотворення (постмодерністський дискурс) / О.М. Балинська // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: тези круглого столу (17 лютого 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 16–20.

64. Балинська О.М. Людина як аксіоматичне начало сучасного праворозуміння / О.М. Балинська // Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми праворозуміння: матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (27–29 вересня 2012 р.). – Чернівці, 2012. – С. 120–123.

65. Балинська О.М. Семіотичний підхід до розуміння правової сутності людини / О.М. Балинська // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників восьмого Міжнар. круглого столу (7 грудня 2012 р.). – Львів: Галицький друкар, 2012. – С. 37–45.

66. Балинская О.М. Модификация права / О.М. Балинская // Научный поиск в современном мире: II Междунар. научно-практ. конф. (20 декабря 2012 г.). – Москва: Перо, 2012. – С. 58–61.

67. Балинская О.М. Семіотическая составная правовой природы человека / О.М. Балинская // Взаимосвязь уголовного материального и процессуального права: исторический и сравнительно-правовой аспекты. – Уфа, 2012. – С. 302–309.

68. Балинская О.М. Правовое сообщение в общей схеме коммуникации / О.М. Балинская // Тенденции развития российского и зарубежного законодательства: формирование нового качества безопасности и сотрудничества России и стран Азиатско-Тихоокеанского региона в XXI веке: материалы Междунар. научно-практ. семинара / науч. ред. А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд. дом Дальневост. федерал. ун-та, 2012. – С. 21–29.

АНОТАЦІЯ

Балинська О.М. Семіотика права як філософсько-правова парадигма. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2013.

Обґрунтовано новий науковий напрям – семіотику права як окрему парадигму філософії права, що концептуально охоплює всі основні філософські аспекти (онтологію, гносеологію, аксіологію, антропологію та праксеологію) права як суспільного феномена, що створений і діє на основі функціонально зорієнтованих сигналів, кодів, знаків соціальної дійсності.

Правовий знак визначено як матеріальний носій інформації, що є зрозумілим для представника певної правової культури, в межах якої функціонує цей знак; він має чітку прагматичну ознаку – відображення практичних інтересів людини у її поведінці (способі життя), діяльності (функціонуванні соціального суб'єкта) і способі мислення (оцінці об'єктів соціокультурного простору). Право подано як знакову інформаційно-комунікативну модель правової поведінки соціального суб'єкта, варіантів міжсуб'єктних та суб'єкт-об'єктних соціальних (зокрема правових) відносин, а також самої правової дійсності.

Описано окремий тип семіотичної характеристики людини – *homo semioticus*, – що передбачає двояке розуміння людини: 1) як основного суб'єкта створення знаків соціонормативного простору; 2) як знакову одиницю цього простору.

Ключові слова: семіотика, семіологія, знак, код, сигнал, право, правова дійсність.

АННОТАЦИЯ

Балинская О.М. Семиотика права как философско-правовая парадигма. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2013.

Обосновано новое научное направление – семиотика права как отдельная парадигма философии права, концептуально охватывающая все основные философские аспекты (онтологию, гносеологию, аксиологию, антропологию и праксеологию) права как общественного феномена, который

создан и действует на основе функционально сориентированных сигналов, кодов, знаков социальной действительности.

Социальные субъекты настолько информационно насыщены, что вынуждены стратифицировать полученную информацию по тематическим знакам, таким образом упрощая для восприятия правовую действительность и общественные отношения. Правовые сообщения в этих отношениях становятся определенным классификатором моделей общественной структуры, инструментом урегулирования правовой действительности и средством ее понимания. В зависимости от доминирования определенной семиотической характеристики правовое сообщение может быть вербальным предвидением возможных правовых явлений, предостережением от нежелательных действий и поступков, волевым приказом и указанием, оставаясь при этом стратегическим текстом, передающим вербальную модель желаемого, разрешенного и запрещённого через «язычивание» четких стандартов и критериев поведения социального субъекта.

Правовой знак характеризуется как материальный носитель информации, понятный представителю определенной правовой культуры, в пределах которой функционирует этот знак. Он имеет триединую форму проявления: материальную (иконографическое или вещественное воспроизведение содержания), мыслительную (воплощение в том же словесном варианте, но устном) и поведенческую (последовательная деятельность или бездеятельностная интерпретация двух предыдущих форм). Кроме этого, правовой знак имеет четкий прагматичный признак – отображение практических интересов человека в его поведении (образе жизни), деятельности (функционировании как социального субъекта) и способе мышления (оценке объектов социокультурного пространства).

В развитии человека (не как отдельной личности, а как прототипа человечества в целом) важную роль играет собственно семиотическая составляющая ее природы как фактор адаптации к окружающей действительности путем понимания, означивания и символизации информации о ней для передачи своим потомкам. Это позволяет определить отдельный тип семиотической характеристики человека как «человек символический», «человек знаковый» – *homo semioticus*. Анализ этого понятия предусматривает двойственное понимание человека: 1) как основного субъекта создания знаков соционормативного пространства; 2) как знаковую единицу этого пространства. Человек как сборная семиотическая единица со всеми ее составляющими элементами (тело, дух, душа, имя, социальная роль, профессия и т. д.) защищен правом, а все созданные им знаки стали возможными и понятными только благодаря

наличию у человека речи, способности абстрактно мыслить и умению анализировать и синтезировать себя самого и свое окружение.

Право обосновано как знаковая информационная коммуникативная модель правового поведения социального субъекта, вариантов межсубъектных и субъект-объектных социальных (в частности правовых) отношений, а также самой правовой действительности. На основании чего семиотику права можно считать новой научной парадигмой, имеющей все шансы стать показательным теоретическим подходом в философии права со своим специфическим предметом изучения и методологической основой, которая рассматривает все явления правовой действительности как знаковые системы и феномены коммуникации.

Ключевые слова: семиотика, семиология, знак, код, сигнал, право, правовая действительность.

SUMMARY

Balynska O.M. Semiotics of Law as Philosophic and Legal Paradigm. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of a Doctor of Law in specialty 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2013.

The research presents a new scientific direction – semiotics of law as separate field of philosophy of law that conceptually covers all major aspects of philosophy (ontology, epistemology, axiology, anthropology and praxeology) of law as a social phenomenon created and acting on the basis of functionally oriented codes, symbols, signs of social reality.

Legal sign is defined as a tangible information carrier that is understandable to a certain legal culture medium within which this sign operates; it possesses a clear pragmatic feature – the reflection of human practical interests in his/her behaviour (lifestyle), activities (social entity functioning) and the way of thinking (evaluation of socio-cultural space objects). Law is presented as a symbolic information and communicative model of legal behaviour of social subject, options of inter-subjective and subject-objective social relations (legal in particular), as well as legal reality.

The study describes a specific type of semiotic characteristics of a human being – homo semioticus, – that provides for a dual understanding of an individual: 1) as the main subject of creating signs of socio-regulatory space; 2) as a symbolic unit of this space.

Key words: semiotics, semiology, sign, code, symbol, signal, law, legal reality.